

موارد اعجاز علمی قرآن و کاربردهای آن در نظام آموزشی

اشاره

مقاله، اعجاز علمی قرآن و کاربردهای آن در

نظام آموزشی، حاصل گفت‌وگویی است که جناب

آقای دکتر علی نجار با حجت‌الاسلام دکتر محمدعلی

رضایی اصفهانی انجام داده‌اند. متن گفت‌وگو پس از پیاده

شدن از نوار، در اختیار آقای رضایی نهاده شده است و ایشان

ضمن انجام اصلاحاتی در متن، منابع و ارجاعات لازم را نیز بر آن

افزوده‌اند. شما را به مطالعه بخش پایانی آن دعوت می‌کنیم.

گفت‌وگو با

دکتر محمدعلی رضایی اصفهانی

رشد قرآن: جناب آقای دکتر رضایی! با توجه به این که در مورد اعجاز علمی قرآن افراط و تفریط‌هایی شده است، لطفاً به موارد غیر معتبر آن نیز اشاره کنید.

○ موارد دیگری که ادعای اعجاز علمی شده، ولی غیر قابل دفاع شمرده شده است، عبارتند از:

الف) آغاز جهان و چگونگی پیدایش آن

در آیه ۳۰ سوره انبیا و آیه ۱۱ سوره فصلت مطرح شده که جهان از توده‌ای به هم پیوسته و گازی شکل پدید آمده است. طنطاوی (الجواهر، ج ۱۰، ص ۹۹)، عبدالرزاق نوفل (القرآن والعلم الحديث، ص ۳-۱۶۲)، احمد محمد سلیمان (القرآن والعلم، ص ۴-۵۳)، محمد سامی محمد علی (الاعجاز العلمي فی القرآن الکریم، ص ۳۴) و محمد کامل عبدالصمد (الاعجاز العلمي فی الاسلام- القرآن الکریم، ص ۴۷) مطالب قرآن را در مورد آغاز جهان، از اخبار غیبی و اعجاز علمی قرآن می‌دانند، چرا که با نظریه انفجار بزرگ (مهبانگ)^{۶۰} و جدا شدن آسمان و زمین از همدیگر و توده گازی شکل بودن جهان (دخان) هماهنگ است.

هر چند که ظاهر آیات قرآن با نظریه مشهور مهبانگ به طور شگفت‌انگیزی همخوان است و برخی مفسران بدان اذعان دارند،^{۶۱} اما برخی محققان اعجاز علمی قرآن را در این مورد نمی‌پذیرند؛ چرا که نظریه مهبانگ قطعی نیست و نظریه‌های رقیبی (همچون نظریه مهبانگ و جهان پلازما و حالت پایدار) نیز در این مورد وجود دارند.^{۶۲} و در مورد آیات فوق تفسیرها و روایات دیگری نیز وجود دارند.^{۶۳}

ب) حرکت زمین

برخی مفسران از «وتری الجبال تحسبها جامده و هی تمرّ مر السحاب» (نمل، ۸۹)، حرکت زمین را استفاده کرده‌اند و آن را معجزه علمی دانسته‌اند.^{۶۴} برخی دیگر از صاحب نظران، از آیات دیگر قرآن (زخرف، ۱۰؛ طه، ۵۳؛ و نبأ، ۶) حرکت زمین را برداشت کرده‌اند.^{۶۵} برخی دیگر، آیه سوره شمس و آیه ۳۰ سوره نازعات حرکت‌های وضعی و انتقالی زمین را استفاده کرده‌اند.^{۶۶} برخی نیز آیه ۳۵ از سوره مبررات حرکت‌های متعدد زمین را اشتباه کرده‌اند.^{۶۷}

صرف نظر از اشکالاتی که به برداشت‌های فوق از آیات گرفته شده است،^{۶۸} قرآن از حرکت زمین برخلاف نظریه حاکم

و مشهور عصر نزول خبر داده است؛ چرا که نظریه بطلمیوس مبنی بر سکون و مرکزیت زمین در محافل علمی عصر نزول حاکم بود^{۶۹} و این عظمت قرآن را می‌رساند. ولی اعجاز علمی قرآن به شمار نمی‌آید، چون قبل از اسلام، برخی دانشمندان همچون فیثاغورس، فلوطه خوس، ارشمیدس، استرخوس ساموسی و کلیانتوس آسوسی که قبل از بطلمیوس زندگی می‌کرده‌اند، قائل به حرکت زمین بودند.^{۷۰} پس هنگامی که افراد عادی قبل از نزول قرآن می‌توانسته‌اند این دیدگاه را ابراز کنند، تحدی و اعجاز در این مورد معنا ندارد.

ج) پیدایش حیات از آب

برخی صاحب نظران با استناد به آیات ۴۵ سوره نور و ۳۰ سوره انبیاء، که منشأ پیدایش موجودات را آب معرفی می‌کند، آن را معجزه علمی قرآن می‌دانند.^{۷۱} برخی مفسران و دانشوران نیز به انطباق یافته‌های علوم تجربی با این آیات اعتراف کرده‌اند.^{۷۲} ولی برخی محققان بر آنند که با توجه به معنای متعددی که مفسران در مورد این آیات بیان کرده‌اند، نمی‌توان یک معنای قطعی را به قرآن نسبت داد و اعجاز علمی دانست.

چرا که ممکن است مقصود از آب در این جا منی و نطفه یا ماده اصلی بدن موجودات زنده، یا مایع آب گرنه‌ای که خلقت جهان از آن پدید آمده یا منشأ پیدایش نخستین موجود از آب باشد.^{۷۳} علاوه بر این، قبل از اسلام برخی فلاسفه یونان (مثل تالس)^{۷۴} یادآور شده بودند که اصل هستی از آب است. پس مطالب آیات فوق

شگفت‌انگیز بوده و عظمت قرآن را می‌رساند، ولی اعجاز علمی آن را اثبات نمی‌کند.^{۷۵}

د) ممنوعیت شراب‌خواری و اعلام زیان‌های آن

در برخی آیات قرآن، به صراحت ممنوعیت نوشیدن شراب اعلام شده است (مائده، ۹۱-۹۰) و در

برخی آیات به ضررهای آن اشاره شده است (بقره، ۲۱۹). در برخی آیات نیز به اشاره، از آن نهی شده است. (نحل، ۶۷ و نساء، ۴۳).

بسیاری از پزشکان، صاحب نظران و مفسران در مورد زیان‌های شراب و شراب‌خواری مطالب زیادی نوشته‌اند و با شگفتی از قرآن یاد کرده‌اند و برخی محققان آن را از موارد اعجاز علمی قرآن برشمرده‌اند.^{۷۶} چرا که قبل از اسلام شراب‌خواری یک عادت بشری بوده، همان‌طور که در عصر حاضر در بسیاری از کشورهای غیرمسلمانان این‌گونه است و حتی تورات و انجیل کنونی نیز به نوعی شراب‌خواری را تشویق کرده‌اند.^{۷۷} ولی اسلام با این پدیده زیان‌آور برخورد کرد و این یکی از خدمات اعجاز‌آمیز قرآن به بشریت بود.

اما می‌توان گفت با توجه به این که گزارش شده که در ادیان قبل از اسلام ممنوعیت شراب‌خواری وجود داشته است،^{۷۸} بنابراین، مسأله ممنوعیت شراب‌خواری، خدمتی شگفت‌انگیز و تحسین‌آمیز قرآن به بشریت است، اما اعجاز علمی به‌شمار نمی‌آید.

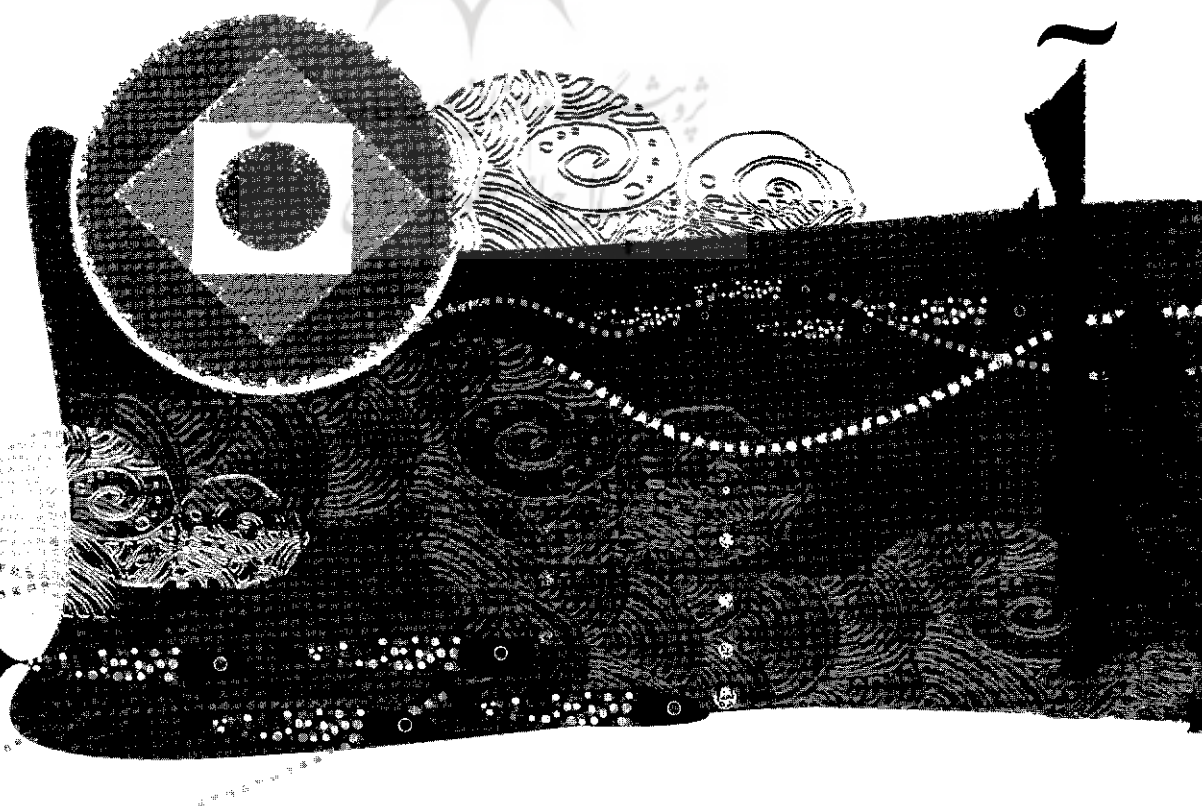
ه) ممنوعیت آمیزش با زنان در حالت عادت ماهیانه
قرآن کریم در سوره بقره، ۲۲۲، به مردان دستور می‌دهد که در حالت عادت ماهیانه از نزدیکی با زنان دوری کنید و آن

حالت را زیانبار معرفی می‌کند.

برخی از پزشکان، صاحب نظران و مفسران نیز زیان‌های این کار را برشمرده و با دیده اعجاب به قرآن نگریسته‌اند^{۷۹} و حتی یدالله نیازمند شیرازی، آیه فوق را اعجاز علمی قرآن شمرده است.^{۸۰} اما برخی محققان برآنند، با توجه به این که این ممنوعیت قبلاً در تورات آمده است،^{۸۱} نمی‌تواند اعجاز علمی منحصر به فرد قرآن باشد.^{۸۲}

در مورد آیات دیگری از قرآن نیز ادعای اعجاز علمی شده است که قابل نقد و رد است و ما از بررسی تفصیلی آن‌ها صرف نظر می‌کنیم؛ از جمله: واژه «صمد» (توحید، ۲) و ارتباط آن با فضای خالی داخل اتم‌ها،^{۸۳} صفت «لطیف» و خلق موجودات ریز که با چشم درک نمی‌شوند،^{۸۴} آتش درون شاخه‌های سبز درختان (یس، ۸۰)،^{۸۵} این که آسمان دنیا محل کرات آسمانی است که برخلاف دیدگاه هیئت بطلمیوسی بوده است،^{۸۶} تشبیه «شرح صدر» به «صعود» در آسمان و تنگی نفس در اثر کمبود هوا (انعام، ۱۲۵)،^{۸۷} و این که کوه‌ها همچون میخ و زره محکم، زمین را از لرزش حفظ می‌کنند.^{۸۸} (نحل، ۱۵).

● با توجه به این که مبحث اعجاز علمی قرآن مورد توجه عموم مسلمانان قرار گرفته است و برخی علاقه‌مندان در این رابطه اظهار نظرهای غیرتخصصی کرده و گرفتار افراط و تفریط

شده‌اند، چه معیارها و ضوابطی را پیشنهاد می‌کنید که در این مبحث رعایت شود تا افراد گرفتار تفسیر به رأی و سست‌گویی و افراط و تفریط نشوند؟

○ پاسخ شما را از چند جهت عرض می‌کنم:

* اول آن‌که در قرآن کریم حدود ۱۳۲۲ آیه به مباحث علوم تجربی اشاره کرده‌اند. اما همه این آیات یکسان نیستند، بلکه: الف) برخی آیات حاوی نوعی پیشگویی و رازگویی علمی هستند که اعجاز علمی به‌شمار می‌آیند؛ همان‌طور که در مورد زوجیت و نیروهای جاذبه بیان شد. این موارد در قرآن انگشت‌شمارند و ما از مجموع ۳۰۰ آیه‌ای که ادعای اعجاز علمی در مورد آن‌ها شده بود، فقط پنج مورد را پذیرفتیم و بقیه را نقد کردیم.^{۸۹} البته برخی موارد دیگر نیز ادعا شده‌اند که نیاز به بررسی دارند.

ب) برخی آیات به مطالب شگفت‌انگیز علمی اشاره می‌کنند، ولی اعجاز علمی قرآن نیستند. همان‌طور که در مورد حرکت زمین و حرمت شراب و... بیان شد که قبل از اسلام سابقه داشته است، پس نباید این‌ها را اعجاز علمی قرآن برشماریم.

ج) برخی آیات قرآن به کهکشان‌ها، کوه‌ها، طبیعت، دریاها و حیوانات اشاره دارند، ولی مطلب علمی قابل توجهی را بیان نمی‌کنند، بلکه در صدد بیان مطالب هدایتی قرآن هستند که به مناسبت، به این مسائل اشاره کرده‌اند. این‌گونه آیات نه اعجاز علمی و نه اشاره شگفت‌انگیز علمی قرآن هستند. فرهیختگان و دانشمندانی که به مباحث علمی قرآن علاقه‌مندند و در این زمینه قلم می‌زنند، لازم است به این اقسام توجه کنند و همه را یکسان معرفی نکنند تا گرفتار افراط و سست‌گویی در اعجاز علمی قرآن نشویم.

* دوم این‌که تفسیر علمی قرآن، یعنی انطباق قرآن با علوم تجربی (که اعجاز علمی قرآن زیر مجموعه آن است)، سه‌گونه تصور می‌شود:

الف) تفسیر علمی به صورت استخراج علوم از قرآن کریم که افرادی همچون غزالی و ابوالفضل مرسی بدین شیوه ره پیموده و تلاش کرده‌اند، همه علوم را از قرآن استخراج کنند. این شیوه منتهی به تطبیق و تفسیر به رأی می‌شود و نوعی لغزش در تفسیر علمی است؛ چرا که زیربنای این دیدگاه خطاست. چون این افراد گمان می‌کردند همه علوم بشری در قرآن وجود دارد.^{۹۰}

دکتر محمدعلی رضایی اصفهانی استاد تفسیر و علوم قرآن در حوزه و دانشگاه و عضو هیأت علمی و مدیر گروه قرآن پژوهی پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، و رئیس انجمن قرآن پژوهی است.

ب) تفسیر علمی قرآن به صورت تحمیل نظریه‌های اثبات‌نشده علمی بر قرآن کریم که توسط برخی نویسندگان مثل عبدالرزاق نوفل و دیگران پیگیری شده است. این شیوه نیز خطاست، چون نوعی تحمیل و تفسیر به رأی است.^{۹۱} ج) استخدام علوم تجربی قطعی برای فهم بهتر قرآن کریم. این شیوه اگر با رعایت ضوابط آن صورت گیرد، مفید و صحیح است. همان‌طور که در موارد متعددی از تفسیر نمونه و تفسیرهای معتبر دیگر می‌بینیم که این کار انجام شده و منتهی به تفسیر به رأی نشده است.

* سوم آن‌که برای تحقق تفسیر علمی و اعجاز علمی قرآن لازم است که شرایط زیر تحقق یابد تا بتوانیم بگوییم، آن تفسیر علمی یا اعجاز علمی صحیح و معتبر است.

الف) در تفسیر علمی آیات و بیان اعجاز علمی، از علوم تجربی قطعی استفاده شود. هر چند که معمولاً یافته‌های علوم تجربی به صورت ابطال‌پذیر و تغییرپذیرند، اما در برخی موارد یافته‌های علوم تجربی به حد بدهات حسی می‌رسد و استفاده از آن‌ها در تفسیر قرآن به عنوان قرینه فهم آیات بلا مانع، بلکه مفید است.

ب) دقت شود که ظاهر آیه قرآن بر مطلب علمی مورد نظر دلالت داشته باشد و تأویل و تحمیلی بر آیه صورت نگیرد.

ج) تفسیر علمی و اعجاز علمی قرآن توسط شخص دارای شرایط انجام گیرد. یعنی همان‌طور که جراحی قلب باید توسط متخصص انجام شود، تفسیر قرآن نیز باید توسط متخصص دارای شرایط انجام گیرد یا حداقل به نظر او برسد و تأیید شود تا لغزش‌های احتمالی کم‌تر شود. همان‌طور که لازم است، در مورد بخش علمی در اعجاز علمی قرآن، از متخصصان علوم تجربی کمک گرفته شود.

د) دقت شود، در موردی که ادعای اعجاز علمی قرآن می‌شود، قبل از نزول قرآن کسی آن دیدگاه را (ولو به صورت قول مرجوح) نگفته باشد، وگرنه اعجاز بودن آن مطلب

مخدوش می شود؛ چون احتمال اخذ آن مطلب علمی قرآنی از مراکز دیگر مطرح می شود.

اگر در مجموع این شرایط رعایت شوند، می توان گفت که جلوی بسیاری از افراط و تفریط ها گرفته می شود و این گوهر ارزشمند قرآنی، نور خود را هویدا می سازد.

● آیا طرحی برای گسترش مباحث «علم و قرآن» پیشنهاد می کنید؟
○ اکنون در برخی مراکز علمی داخل و خارج کشور، طرح هایی در مورد قرآن و علم در جریان است. از جمله در مکه، در «رابطة العالم الاسلامی»، هیأت اعجاز علمی قرآن تشکیل شده و فصلنامه ای به نام «اعجاز علمی» منتشر می کنند و هر سال همایشی در یک کشور برگزار و موارد جدید اعجاز علمی قرآن را بررسی می کنند.

در ایران نیز در «مرکز ملی تحقیقات علوم پزشکی کشور»، گروه علم و دین تشکیل شده است. این مرکز، در سال ۱۳۸۴ کنگره ای در این مورد برگزار خواهد کرد که فراخوان مقالات آن نیز منتشر شده و فرصت خوبی برای علاقه مندان است که دیدگاه های قرآن را بیان کنند. موضوع این همایش «گفت و گوی علم و دین در مورد مفهوم حیات، انسان و مباحث کاربردی» است.^{۹۱}

البته دوستان ما نیز در قم، «مؤسسه علم و دین» راه اندازی کرده اند و مشغول جمع آوری و بررسی آیات علمی قرآن هستند که نتیجه تحقیقات آن ها در آینده منتشر می شود. پیشنهاد من این است که با توجه به گستردگی مباحث علمی قرآن (۱۳۲۲ آیه) و تنوع مطالب تخصصی آن، متخصصان علوم در وزارت علوم، تحقیقات و فناوری و وزارت بهداشت و وزارت آموزش و پرورش، با این مؤسسات همکاری کنند تا آیات علمی قرآن از ابعاد متفاوت بررسی شوند و در اختیار محققان و جوانان عزیز قرار گیرند تا بر معرفت و ایمان آنان بیفزایند.

● معلمان و استادان چگونه می توانند از مباحث اعجاز علمی قرآن برای جذب دانش آموزان و دانشجویان به قرآن و اسلام بهره جویند؟

○ اعجاز علمی قرآن، برای جوانان تحصیل کرده به خوبی قابل فهم و جذاب است و می تواند بر معرفت و ایمان آنان بیفزاید. از این رو لازم است که استادان و معلمان عزیز، در هر رشته علمی، آیات علمی متناسب با آن رشته را جدا سازند و با توجه به ضوابطی که عرض شد، موارد اعجاز و شگفتی های علمی قرآن را مشخص کنند و به صورت های مختلف در اختیار آنان قرار دهند.

نتیجه گیری

از مجموع مطالب این گفت و گو نتیجه می گیریم، اعجاز علمی یکی از ابعاد اعجاز قرآن کریم است که در یک قرن اخیر به طور گسترده مطرح شده و در موارد محدودی (همچون اشاره قرآن به نیروی جاذبه، حرکت های خورشید، زوجیت و لقاح ابرها، و چینش مراحل آفرینش انسان) قابل قبول است و در موارد متعددی، قابل نقد و رد است.

زیر نویس

۶۰. برای اطلاع از نظریه میهانگ و دیدگاه مقابل آن، رک: تاریخچه زمان، استن ویلیام هاوکینگ، ترجمه دادفرما، ص ۱۴۹-۱۴۵، انتشارات کیهان، ۱۳۷۲.
۶۱. نمونه، ج ۲، ص ۲۲۸ و ج ۱۳، ص ۳۹۴-۳۹۵، و: التمهیدی علوم القرآن، ج ۶، ص ۱۳۹-۱۲۹.
۶۲. رک: پژوهشی در اعجاز علمی قرآن، نگارنده، ص ۵-۱۰۴.
۶۳. رک: المیزان، ج ۱۴، ص ۲۷۹-۲۷۸؛ صافی، ج ۳، ص ۳۴۷؛ و: نمونه، ج ۱۳، ص ۳۹۶.
۶۴. نمونه، ج ۱۵، ص ۵۶۹-۵۶۸.
۶۵. رک: روزهای اعجاز، پیشین، ص ۱۱۹؛ مطالب شگفت انگیز قرآن، پیشین، ص ۳۵-۳۵؛ اعجاز قرآن، پیشین، ص ۱۳؛ القرآن تجلی من عصر العلم، شیخ زبیه الفمیحا، ص ۱۴۹؛ و...
۶۶. برتوی از قرآن، سید محمود طالقانی، ج ۲، ص ۱۱۰.
۶۷. اعجاز قرآن، از نظر علوم امروزی، پیشین، ص ۸۰ به بعد.
۶۸. رک: پژوهشی در اعجاز علمی قرآن، پیشین، ص ۱۷۰ به بعد.
۶۹. تاریخ علوم، بی یروسو، ص ۱۹۳ به بعد، و: خوابگردها، آرتور کوستلر، ص ۱۶۱ به بعد.
۷۰. اسلام و هیئت، سید هبة الدین شهرستانی، ص ۴۴.
۷۱. التمهیدی علوم القرآن، پیشین، ج ۶، ص ۳۴؛ و: فروغ دانش جدید در قرآن و حدیث، پیشین، ج ۱، ص ۱۰۴.
۷۲. رک: اولین دانشگاه و آخرین پیامبر، پیشین، ج ۱، ص ۱۳۵-۱۴۴؛ و: فی ظلال القرآن، سید قطب، ج ۳، ص ۱۱۱.
۷۳. رک: نمونه، ج ۱۳، ص ۳۹۶ و ج ۱۴، ص ۵۰۹-۵۰۸؛ الکنون والانسان بن العلم و القرآن، بسام دفع، ص ۱۲۳-۱۲۲؛ و: پژوهشی در اعجاز علمی قرآن، پیشین، ص ۲۴۲.
۷۴. فلسفه یونان، محمد غلاب، ج ۱، ص ۸، و: قرآن و علم امروز، عبدالغنی الخطیب، ترجمه مشیری، ص ۷۰-۶۹.
۷۵. پژوهشی در اعجاز علمی قرآن، پیشین، ص ۲۴۳.
۷۶. پژوهشی در اعجاز علمی قرآن، پیشین، ص ۳۴۷ (البته اخیراً نظر نگارنده در این مورد تغییر کرده است).
۷۷. رک: کتاب مقدس، سفر تثیبه، باب ۱۴، شماره ۲۶، و: انجیل متی، باب ۲۶، شماره ۲۹.
۷۸. تهذیب، ج ۹، ص ۱۰۲، و: قاموس قرآن.
۷۹. تفسیر نمونه، ج ۲، ص ۹۴-۹۳ و طب در قرآن، ص ۵۱-۵۰.
۸۰. اعجاز قرآن از نظر علوم امروزی، ص ۱۹۴-۱۸۸.
۸۱. کتاب مقدس، سفر لاویان، باب ۱۵، شماره ۲۵-۱۹.
۸۲. پژوهشی در اعجاز علمی قرآن، پیشین، ص ۳۷۴.
۸۳. نمونه، ج ۲۷، ص ۴۴۰.
۸۴. همان، ج ۵، ص ۷-۳۸۶.
۸۵. همان، ج ۱۸، ص ۶-۴۶۴.
۸۶. همان، ج ۱۹، ص ۱۷-۱۶.
۸۷. همان، ج ۳، ص ۴۳۵.
۸۸. همان، ج ۱۱، ص ۱۸۳.
۸۹. رک: پژوهشی در اعجاز علمی قرآن، انتشارات مبین، محمدعلی رضائی اصفهانی.
۹۰. برای اطلاع بیشتر از این اقسام و تاریخچه و مثال ها و دلایل و نقد آن، به کتاب درآمندی بر تفسیر علمی قرآن از نگارنده مراجعه فرمایید.
۹۱. در این مورد می توانید با گروه علم و دین از طریق زیر ارتباط برقرار کنید:
نشانی الکترونیکی: DSR@NRCMS.IR
آدرس پستی: تهران، خیابان شهید مطهری، خیابان یکم، شماره ۲۶. تلفن: ۸۵۰۴۰۳-۹، تلفکس: ۸۵۰۴۰۵۲.

